



Sygn. akt IV CSK 621/12

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 24 kwietnia 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Anna Kozłowska

SSN Maria Szulc

w sprawie z powództwa Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
w Warszawie

przeciwko R. O.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 24 kwietnia 2013 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 6 czerwca 2012 r.,

oddala skargę kasacyjną.

Uzasadnienie

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 6 czerwca 2012 r. oddalił apelację Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Warszawie od wyroku Sądu Okręgowego w O., którym oddalono jej powództwo przeciwko R. O. o zapłatę kwoty 82 823,31 zł. Zaakceptowawszy ustalenia faktyczne i ocenę prawną Sądu pierwszej instancji, Sąd Apelacyjny oparł wyrok na następującej podstawie faktycznej i prawnej.

W dniu 2 sierpnia 2005 r. strony zawarły umowę o dofinansowanie projektu w ramach programu „Ułatwianie startu młodym rolnikom”. Umowa została zawarta na warunkach zgodnych z zasadami określonymi w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju wiejskich ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) i w rozporządzeniu Komisji (WE) nr 817/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiającego szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia 1257/1999 (Dz. U. L 153 z 30.04.2004 r.) oraz w polskich przepisach wykonawczych do scharmonizowanej z prawem wspólnotowym ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz. U. Nr 116, poz. 1206 ze zm.) - dwóch rozporządzeniach Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, z dnia 3 września 2004 r. w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 – 2006” (Dz. U. Nr 197, poz. 2032 ze zm.) i z dnia 8 września 2004 r. w sprawie uzupełnienia tego programu (Dz. U. Nr 207, poz. 2117), wraz z załącznikiem.

W umowie z dnia 2 sierpnia 2005 r. powódka, uwzględnivszy wniosek pozwanego o dofinansowanie realizacji projektu, przyznała mu pomoc w kwocie 50 tysięcy zł. Pozwany zobowiązał się do spełnienia określonych warunków, w tym do uzupełnienia wykształcenia w celu uzyskania wymaganych kwalifikacji zawodowych, których nie miał w chwili zawarcia umowy oraz do złożenia dokumentów potwierdzających wykonanie tego obowiązku przed upływem 5 lat od daty rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa. Pozwany zobowiązał się w umowie do zwrotu pomocy z odsetkami między innymi w przypadku niespełnienia

co najmniej jednego z przyjętych zobowiązań, w tym zobowiązania do uzupełnienia wykształcenia w określonym terminie. W umowie przewidziano też, w przypadku niewykonania któregośkolwiek z zobowiązań z powodu zaistnienia okoliczności o charakterze siły wyższej (w rozumieniu sprecyzowanym w załączniku nr 9 do rozporządzenia w sprawie uzupełnienia programu), możliwość zwolnienia beneficjenta przez Agencję z wykonania określonego zobowiązania lub zmiany terminu jego wykonania, na pisemny wniosek złożony w terminie 30 dni od zaistnienia okoliczności o charakterze siły wyższej.

Pozwany rozpoczął prowadzenie gospodarstwa w dniu 2 lutego 2005 r., wypłacone mu w październiku 2005 r. środki z dotacji przeznaczył, zgodnie z projektem, na modernizację obory. W miesiąc po zawarciu umowy, we wrześniu 2005 r., pozwany złożył w Zespole Szkół Rolniczych w M. dokumenty niezbędne do rozpoczęcia nauki na kierunku rolniczym, lecz okazało się, że z przyczyn organizacyjnych nie utworzono tego kierunku; pomimo zapewnień ze strony kierownictwa szkoły, że kierunek będzie utworzony od dnia 1 stycznia 2006 r., który to termin przesunięto następnie na 1 września 2006 r., ostatecznie kierunek o profilu rolniczym w tej szkole nie powstał. Wobec niemożności podjęcia nauki w innej szkole w trakcie roku szkolnego, pozwany od dnia 1 września 2007 r. rozpoczął naukę w systemie zaocznym w Technikum Uzupełniającym Zespołu Szkół Rolniczych w O. Szkołę tę ukończył w dniu 30 kwietnia 2010 r., uzyskując w ten sposób wymagane przez umowę wykształcenie.

Jednak wcześniej, pismem z dnia 30 grudnia 2009 r. powódka przypomniała, że termin złożenia dokumentu potwierdzającego uzyskanie wynagrodzenia upływa w dniu 1 lutego 2010 r. Pozwany, powołując się na zaświadczenia wykazujące przyczynę niepodjęcia nauki w 2006 r. oraz potwierdzające podjęcie przezeń nauki w 2007 r., w dniu 6 stycznia 2010 r. zwrócił się do powódki o przedłużenie terminu dostarczenia świadectwa ukończenia szkoły, po odmowie bezskutecznie ubiegał się ponownie o taką zgodę, a następnie o odstąpienie od żądania zwrotu dotacji. Powódka, powołując się na niewywiązanie się z zobowiązania ukończenia szkoły w terminie 5 lat od rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego, wypełniła wystawiony przez powoda w dniu zawarcia umowy weksel in blanco na kwotę

obecnie dochodzoną pozwem, wzywając pozwanego do jego wykupu do dnia 9 maja 2011 r.

Sąd Apelacyjny podzielił ocenę prawną Sądu pierwszej instancji, że w ustalonych okolicznościach faktycznych skorzystanie przez powódkę z wynikającego z umowy prawa żądania zwrotu udzielonej pozwanemu pomocy pozostawało w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, co uzasadniało zastosowanie art. 5 k.c., a więc przepisu, który ma zapobiegać stosowaniu prawa w sposób rozmiijający się z celem, dla którego zostało ustanowione.

W ocenie Sądu, należało wziąć pod uwagę młody wiek (19 lat) oraz brak doświadczenia pozwanego, a także rozmiar konsekwencji osobistych i majątkowych wynikających z konieczności zwrotu dotacji, która prowadziłaby do zagrożenia bytu gospodarstwa rolnego i perspektyw na przyszłość. Sąd zaakcentował, że zobowiązanie umowne zostało wykonane z niewielkim, dwumiesięcznym opóźnieniem, przy czym opóźnienie to było wynikiem wyjątkowo niekorzystnego zbiegu okoliczności, którego powód nie mógł przewidzieć. Ma to znaczenie ze względu na to, że wynikająca z umowy odpowiedzialność jest oparta na zasadzie winy. W ustalonych okolicznościach nieterminowe uzupełnienie wykształcenia przez pozwanego „należało rozpatrywać wyłącznie w kategoriach zaniechania nieumyślnego, przyjmując miernik należytej staranności według art. 355 § 1 k.c., t.j. staranności przeciętnej”.

Ponadto, zdaniem Sądu Apelacyjnego, chociaż fakty wskazywane przez pozwanego nie mieszczą się w katalogu przypadków zaliczonych do okoliczności o charakterze siły wyższej w rozumieniu art. 39 rozporządzenia Komisji (WE) nr 817/2004 oraz załącznika nr 9 do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r., to zgodnie z pierwszym z tych przepisów konieczne jest uwzględnienie rzeczywistych okoliczności indywidualnego przypadku. Za takie okoliczności należy uznać wypełnienie przez pozwanego wszystkich pozostałych warunków przyznania dotacji oraz nieznaczne opóźnienie w spełnieniu jednego z nich, a także to, że spełnione zostały cele programu, gdyż środki finansowe zostały skierowane do osoby młodej, o odpowiednich kwalifikacjach, która przeznaczyła je na cel zgodny z umową, czyli modernizację gospodarstwa.

Sąd Apelacyjny, powoławszy się na wynikający z art. 354 § 2 k.c. obowiązek wierzyciela współdziałania przy wykonaniu zobowiązania, ocenił, że powódka nie przestrzegała zasad lojalności, gdyż, pomimo wielokrotnych próśb pozwanego, nie udzieliła mu pomocy mogącej polegać na wyrażeniu zgody na wydłużenie okresu uzyskania kwalifikacji.

W rezultacie Sąd Apelacyjny ocenił jako trafne stanowisko, że „w sprawie zachodziły przesłanki do oddalenia powództwa w oparciu o regulację art. 5 k.c.”.

Skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego powodowa Agencja oparła na podstawie naruszenia prawa materialnego: niewłaściwego zastosowania art. 5 k.c. na podstawie okoliczności, które nie uzasadniały pozbawienia przysługującego jej prawa, błędnej wykładni art. 354 § 2 k.c. polegającej na przyjęciu, że odmowa przedłużenia okresu uzyskania kwalifikacji zawodowych naruszała obowiązek lojalności powódki jako wierzycielki, pomimo że wyrażenie takiej zgody prowadziłoby do naruszenia przepisów o kryteriach dostępu do programu pomocowego oraz błędnego zastosowania art. 355 § 1 k.c. i niezastosowania art. 355 § 2 k.c. pomimo, że zachowanie należytej staranności przez pozwanego należało oceniać przy uwzględnieniu zawodowego charakteru prowadzonej przez niego działalności.

W oparciu o te podstawy powódka wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i jego zmianę przez uwzględnienie powództwa ewentualnie o uchylenie wyroków obu Sądów i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w O.

Sąd Najwyższy rozważył, co następuje:

Rację ma skarżąca zarzucając Sądowi wadliwą ocenę jej zachowania jako naruszającego powinność współdziałania przy wykonaniu zobowiązania, wynikającą z art. 354 § 2 k.c. Powinnością wierzyciela jest przede wszystkim nieczynienie tego, co utrudniałoby dłużnikowi wykonanie zobowiązania (obowiązek „negatywny”), a działania pozytywnego można oczekiwać od wierzyciela wtedy, gdy wynika to z właściwości zobowiązania albo z umowy; za powinność wierzyciela nie można natomiast uznać wyrażenie zgody na niewykonanie umowy zgodnie z jej warunkami. Powołanie się przez Sąd na możliwości przewidziane w umowie,

w powiązaniu z art. 39 rozporządzenia Komisji (WE) nr 817/2004 oraz załącznikiem nr 9 do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r., jest z tego punktu widzenia chybione. Pierwszy z tych przepisów umożliwia ewentualne uznanie okoliczności indywidualnego przypadku za podstawę zakwalifikowania sytuacji jako innej jeszcze, niż objęta wyliczeniem, kategorii siły wyższej. Niezależnie od braku podstaw takiego kwalifikowania okoliczności powołanych przez Sąd, nawet przy najszerszym rozumieniu przesłanek umożliwiających zmianę terminu wykonania umowy, konieczne było po temu podjęcie stosownych czynności w określonym umownie terminie, niespornie niezachowanym przez pozwanego. Wskazując na „wielokrotne” prośby pozwanego o przedłużenie terminu wylegitymowania się uzyskaniem wymaganego wykształcenia, Sąd pomija, że pozwany wystąpił w tej sprawie po raz pierwszy nie tylko ze znacznym opóźnieniem, ale niemal bezpośrednio (na bardzo krótki okres) przed upływem terminu.

Trafnie podnosi skarżąca, że należytą staranność pozwanego należy oceniać przy uwzględnieniu zawodowego charakteru działalności, czyli stosownie do art. 355 § 2 k.c. W ustalonych okolicznościach faktycznych nie prowadzi to jednak do podważenia oceny Sądu odnośnie do nieumyślnego zawinienia w nienależytym wykonaniu zobowiązania ani do wykluczenia możliwości uwzględnienia przyczyn opóźnienia w spełnieniu obowiązku uzupełnienia wykształcenia przy ocenie zasadności roszczenia powódki.

Ostatecznie zatem kluczowe znaczenie ma rozstrzygnięcie o zasadności zarzutu naruszenia art. 5 k.c., którego ocenę należy poprzedzić przypomnieniem, że w zakresie stosowania tego przepisu, podobnie jak innych klauzul generalnych, granice swobody jurysdykcyjnej sądów *meriti* są zakreślone szeroko.

Na podstawie dwustronnie zobowiązującej umowy o dofinansowanie z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej beneficjent uzyskuje przysporzenie - korzyść majątkową z przeznaczeniem na realizację określonego projektu, zobowiązując się do wykonania tego projektu oraz spełnienia związanych z tym warunków. Wykonanie przez beneficjenta przyjętych umownie obowiązków służy, w szerszym ujęciu, realizacji określonego w danym programie unijnym celu

strategicznego; w rozważanym wypadku, zgodnie z założeniami i postanowieniami powołanych aktów prawnych, celem tym jest wsparcie rozwoju obszarów wiejskich, ze szczególnym naciskiem na ułatwienie podejmowania działalności przez młodych rolników. Należy zgodzić się z twierdzeniem powodowej Agencji, że wykonując obowiązki związane z dysponowaniem środkami publicznymi jest uprawniona i zobowiązana do sprawowania kontroli nad właściwym, zgodnym z celem programu, wykonaniem umowy przez osoby korzystające z dotacji, pochodzącej ze środków publicznych. Konsekwentne rozliczanie z prawidłowego wykorzystania środków zapobiega też niepożądaney uznaniowości w gospodarowaniu środkami publicznymi. Jednocześnie, nie należy bagatelizować powinności beneficjenta programu i bez dostatecznie uzasadnionych podstaw usprawiedliwiać niewłaściwe wykonanie przezeń obowiązków umownych, zwłaszcza, że uzyskując pomoc uczestniczy on w szerszym programie realizującym interes publiczny. To wszystko należy mieć na względzie przy dokonywaniu oceny wykonywania przez Agencję jej obowiązków związanych z udzielaniem dotacji, w danym wypadku wynikających z łączącego strony stosunku cywilnoprawnego, pod kątem zgodności z zasadami współżycia społecznego i gospodarczo-społecznym przeznaczeniem prawa. Dlatego, art. 5 k.c., jako środek prowadzący do obezwładnienia prawa przysługującego Agencji, powinien być stosowany powściągliwie, z tym jednak zastrzeżeniem, że także podmioty prawa publicznego, od których wymaga się troski o ochronę interesów państwa, powinny dbać o to, by kierując się interesem powszechnym, nie krzywdzić nikogo swoim postępowaniem (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2002 r., V CA 2/02, OSNC 2003, nr 1, poz. 12 i z dnia 16 marca 2012 r., IV CSK 322/11, niepublikowany).

Ostatecznie, decyzja sądu *meriti* o zastosowaniu art. 5 k.c. jest zawsze, i tak też w niniejszej sprawie, podejmowana na kanwie konkretnych, zindywidualizowanych okoliczności faktycznych. Okoliczności powołane przez Sąd w zaskarżonym wyroku jako podstawa zastosowania art. 5 k.c. dotyczą raczej funkcji ekonomicznej prawa, aniżeli czynnika moralnego. Położenie akcentu na celu przepisów oraz treści społecznej i gospodarczej stosunku prawnego łączącego strony jest bliższe konstrukcji nadużycia prawa rozumianego jako działanie sprzeczne - w danej sytuacji - z jego ekonomicznym przeznaczeniem i funkcją

społeczną. Zważywszy, że źródłem roszczenia powódki jest fakt niewłaściwego wykonania zobowiązania przez pozwanego, zastosowaniu tej konstrukcji sprzyjają – wynikające z ustaleń i uwzględnione przez Sąd - przyczyny i rozmiar naruszenia. Przede wszystkim jednak Sąd Apelacyjny był uprawniony, rozsądnie rzecz oceniając, uznać, że nieznaczne naruszenie jednego z obowiązków umownych nie stało na przeszkodzie prawidłowemu zrealizowaniu celu uzyskanej pomocy, czyli modernizacji gospodarstwa rolnego przez młodego rolnika, „wzbogaconego” o uzyskane kwalifikacje. Koniecznym elementem oceny sytuacji jest jednocześnie przewidywalny skutek wyegzekwowania uprawnienia przez Agencję, polegający na zaprzepaszczeniu celu całego przedsięwzięcia, zarówno w aspekcie indywidualnym (pozwanego jako młodego rolnika prowadzącego gospodarstwo), jak i ogólnym – realizacji programu sprzyjającego wsparciu i rozwojowi obszarów wiejskich.

Nie znajdując, z omówionych przyczyn, podstaw do uznania, że zaskarżony wyrok zapadł z naruszeniem art. 5 k.c., Sąd Najwyższy - stosownie do art. 398¹⁴ k.p.c. - skargę kasacyjną oddalił.